

BÖLÜM 5

OKUMANIN YAPISAL TANIMI

Okuma, yapısal olarak metin anlama ile ilgili bilişsel bir “iş/eylem” olarak tanımlanabilir. Bu noktada metin kavramından ne anlaşılması gerektiği de önem kazanmaktadır. Metin, ortak bir konu ya da ilişkili alt konular yoluyla anlam oluşturmak üzere birbirine bağlanmış tümceler ve öbekler bütünüdür. Bir bilişsel eylem olarak okuma, metindeki değişik bilgi kaynakları arasında var olan etkileşimi kavramayı ve anlamayı gerektirir. Bilgi kaynakları arasındaki etkileşim, harflerle diğer harfler, sözcüklerle diğer sözcükler, tümcelerle diğer tümceler, paragraflarla diğer paragraflar ve metin ile diğer metinler arasında oluşur. Etkileşim, her metinde bütünden parçaya, parçadan bütüne ve metinden metine uzanır. Bu nedenle okuma, çok yönlü bir eklemlenme içermektedir. Okuma temelde bir kod çözme işi olarak ele alınır.

OKUMA AMAÇLARI

Okumak, dinlenmek ve keyif almak, bilgi edinmek, belli bir konuda kanıya sahip olmak v.b. amaçlara yönelik olabilir. Farklı okuma amaçları, farklı okuma tekniklerini gerektirebilir.

OKUMA YÖNTEMLERİ

- **Göz gezdirme:** gazete ve dergilere şöyle bir bakmak, kitapların arka sayfalarına bakınmak...
- **Gözden geçirme:** metinde belli bir tarihi, olayı, özel bir bilgi parçasını bulmak için gözden geçirmek.
- **Derin okuma:** yavaş ve dikkatli okuma.

OKUMA EDİMİ

Okuma edimini açıklayan kimi modeller bulunmaktadır. **Model**, doğrudan gözlemlenemeyen bir işlem için düzenli olarak yapılan ve deneysel çalışmalarla denenebilen varsayımlardır.

OKUMA MODELLERİ:

1. Çizgisel modeller

- İç doğrultulu model – bottom up
 - Gough 1972.
 - Okuma edimi, harflerden başlayan ses, sözcük, tümce ve metin düzlemine çıkan aşamalı bir süreçtir. Metne baktığımızda önce harfleri görür, sonra sesleri algılarız, sonra sözcükleri ve sonra tümceleri algılarız ve anlamlandırırız.
 - Metnin parçadan bütüne işlenmesi
 - Bu model çok tutmamıştır.

- Dış doğrultulu model – top down
 - Goodman 1969.
 - Anlama odaklı; metnin anlamının tahmin edilmesi
 - Harf-ses ilişkisinden çok insanın sahip olduğu bilgi kaynakları öne çıkar.
 - Okuma psikodilbilimsel bir kestirim oyunudur. Okuma bir metni okumaya başladığında, sürekli kestirimlerde bulunur. Okuma ediminde, görsel, algısal, yapısal ve anlamsal olmak üzere 4 evre bulunmaktadır. Okurlar, genellikle bu 4 evreyi sırayla işleme koyarlar.
 - Okurun kestirimleri okuma işlemini yönlendirir.
 - Beyin okuma ediminde 5 işlem yürütür.
 - Tanıma-başlatma: beynin görsel bir alanda bir yazılı malzemeyi tanıması ve okumayı başlatması.
 - Kestirimde bulunma: beyin duygusal girdinin önemini ve düzenini araştırırken kestirimde bulunur.
 - Onaylama: beyin kestirimde bulunuyorsa, bu kestirimlerin onaylama işlemini de yapar.
 - Doğrulama: beyin tutarsızlık gördüğünde ya da kestirimi onaylamadığında yeniden işleme yapar.
 - Sonlandırma: okuma edimi sonlandığında beyin okumayı bitirir.

2. Etkileşimsel modeller

- Rumelhart 1977 ve 1984
- Örnek:

“Kazma!” diye bağırdı. Küçük çocuk koşup getirdi.
“Kazma!” diye bağırdı. Küçük çocuk saklandı.

Getirdi ve *saklandı* bizim yorumlamamızı sağlıyor. Beyin; sözcük, tümce, metin içi bağlam ve metin dışı bağlam arasında ilişki kurmaktadır.
- İç doğrultulu ve dış doğrultulu modellerdeki yaklaşımları birleştirir.
- Değişik bilgi kaynakları arasında etkileşim vardır. Bir harf, içinde yer aldığı sözcük yardımıyla tanınır, bir sözcük içinde bulunduğu yapısal ve anlamsal bağlam içinde anlam kazanır.
- Yazı girdi, anlam çıktı. Ama okur, yazıyı metinle kurduğu bilişsel ipuçlarıyla yorumluyor.

3. Şema kuramları yaklaşımı

- Okurun zihnindeki şemaların, yani okurun sahip olduğu dünya bilgisinin yeri, bilginin yorumlanması, alınılması ve depolanması sırasında üstlendiği işlevleri açıklamaya çalışır.
- Şema, geçmiş tepki ve deneyimlerin etkin düzenlenmesidir.
- Şemalar belleğimizde sakladığımız bilgi bankalarıdır. Bu bilgi, belli öbekler olarak belleğimizde düzenlenir. Şema bilgileri çevremizdeki nesne, canlı ve yerlerle ilgili olabileceği gibi; okuduğumuz metnin türüne, gazetenin sayfa düzenine ilişkin de olabilir.
- Şemalar bilgi birimi ile ilgili en temel özellikleri içerirler. Şemalar betimlemelerdir, tanımlamalar değil. Bir şema başka şemaları da içerebilir. Örneğin, otobüs şeması, para ödeme şemasını da içerir.
 - Sarı kafalı şirin şey, sen ne güzelsin. (kanaryadan söz ediyor. Kuş şeması: tüylerin, kanatlarının olması, uçuşu gibi temel özellikleri kapsar. O halde sarı saç değil, tüyleri betimler)
 - Kartallar yüksek uçar
 - Kanaryaların kolu kanadı kırık
 - Arslan bir daha kükredi.
 - Zihnimizdeki şemayla birleştirerek takımlardan söz edildiğini biliriz.

OKUMA SÜRECİ

1. SÖZCÜK TANIMA – ANLAMA

A. Okurlar, sözcükleri kısa sürede tanırlar. Yani, seslendirdiğimiz ve dağarcığımızda olan sözcükleri daha az emekle görüp, anlarız.

Örnek 1:

Ali bugün d geç geldi. Ö..... özür diledi. Annesi rahatsızlandığı i..... geç kaldığını s.....

Sözcüklerin ilk sesleri, diğer sözcüklerin yardımıyla boşlukları doldurmamızı sağladı.

Örnek 2:

- Ali Bey iyi bir öğretmendir. (mesleği)
- Ali'nin öğretmeni iyidir. (öğretmeni olan kişi)

Örnek 3:

- Yarın gece tiyatroya gideceğiz. (-e yönelme)
- Bu bastonu dedeme aldım. (dedem için)

B. Benzer sesli sözcüklerin başka anlamları olabileceği ya da eşanlamlı başka sözcüklerin bir metinde yer alabileceği bilgisini de kullanırız.

Örnek 4:

- Yüzünü yıka!
- Sınavdan yüz almışç
- Koyunun derisini yüzdü.
- Dün iki saat havuzda yüzdüm.

C. Metinde sözcüklerin düz anlamlı mı yan anlamlı mı kullanıldığını da anlarız. Sözcüğün hangi anlamında kullanıldığı, okuma sırasında;

- İçinde bulunduğu tümceden
- Önceki ve sonraki tümceden
- Dünya bilgisinden yararlanılarak anlaşılır.

Örnek 5: Ahmet Bey yöneticiliğe soyundu.

Soyunmak: 1. üstündeki giysileri çıkarmak 2. Bir işe kalkışmak

D. Bir sözcüğün hangi anlamda kullanıldığına, içinde bulunduğu tümcede yer alan eşdizimli sözcüklerden, bir önceki tümceden ya da tümcelerden ve dünya bilgimizden yararlanarak karar veririz.

Ali nihayet iş bulmuştu. Bir haftadır peröse gidiyordu. Rüyasında elektrik pilleri, makineler görüyordu. Çalıştığı perösün bacası heybetli bir şekilde göğe uzanıyordu.

E. Sözcüğün anlamı konuşmanın geçtiği bağlama göre değişir.

- Sana karşı ne kadar mahcubum bilemezsin
- Çadırımızı denize karşı kurduk
- *Bana karşı gelmesine dayanamadım. (DEYİM)*

F. Sözcükler metin içinde alışılmış başka sözcüklerle bir arada yer alabilirler:

- Okulda Ankara'ya günübirlik gezi düzenlediler.
Ancak kimi zaman alışılmadık başka sözcüklerle de bir araya gelebilirler:
- Günübirlik bir yazar Mungan; her türlü tekdüzeliğe karşı çıkar.

Bağdaştırma: birden çok sözcüğün bir araya gelerek tamlama ya da deyim olarak kabul edilebilir yeni bir birim oluşturmasıdır.

Örn: kadın ayakkabası, haydut akşam...

Denize bakan tüm pencereler, akşamüzeri yangınları için arapsabunuyla ovuluyordu.

Konsolların üstünü örten bütün dantel örtüler silkelenyordu. M.Mungan

O halde; okuyucunun metnin ipuçlarını ve dünya bilgilerini kullanarak kestirimde bulunması, metni anlamada çok önemlidir.

2. SÖZDİZİMİNDEN KAYNAKLANAN ANLAM ÖZELLİKLERİNİ ANLAMA

Sözdizimi, iletinin karmaşıklığını önlemede önemli bir araçtır.

A. Türkçede tümce yapısı oldukça esnekler. Tümce öğelerinin yerini değiştirmek; bağlamsal anlamı ve öne çıkarılan bilgiyi değiştirir.

Evet her şeyden önce büyük bir önder, büyük bir yol göstericidir Atatürk!

Öznenin yeri değiştiğinde etkisi de değişir.

Ali eve gitti. (başka yere değil, eve gitti)

Eve Ali gitti. (başkası değil, Ali gitti)

B. Okurken okuyucu, tümceyi tümceciklere böler. Böylelikle anlam grupları oluşturur ve metnin kolay anlaşılmasını sağlar.

Okuma sürecinde *okuyucunun bilinçsiz olarak* anlam grupları *oluşturduğu* ve bu anlam grupları çerçevesinde *metni okuduğu*, tümcecik sınırını psikolojik bir ünite olarak *algıladığı* birçok çalışma tarafından *desteklenmektedir*.

C. Okunan metinde tümce düzleminde anlamlandırma yapılabilmesi için hem sözcükler arası ilişkiden hem de tümceler arası ilişkiden yararlanır.

(O bebeğin saçlarını) okşuyor, öpüyordu.

(O) (bebeğin saçlarını) okşuyor, öpüyordu.

3. METİNDEKİ BİRİMLER VE BÖLÜMLER ARASI İLİŞKİLERİ ANLAMA

A. Okur, yazarın oluşturduğu metinlerde bulunan;

- **Bağdaşıklık öğeleri**
 - Gönderim
 - Bağlaçlar
- **Konu ve alt konular**
 - Konu ve alt konuları anlamak, okurun metni anlamasını kolaylaştırır.
- **Başlık gibi öğeler yardımıyla metni anlar.**
 - Metnin başlığı, bizim okuyacağımız metne yönelik beklentiye girmemizi sağlar.

Örnek:

Kendini köşeye sıkışmış hissediyordu. Direnecek gücü kalmamıştı. Biraz daha gayret edebilse, başaracaktı aslında.

“Ringde 3 dakika”, “Balıkçının dramı” başlıklarıyla okuyalım!

4. SEZDİRİMLERDEN YARARLANARAK ÇIKARIMLARDA BULUNMA

Yazarın sezdirimleri ve okurun dünya bilgisi, metni anlamaya ve yorumlamaya yardımcı olur.

5. ÖNEMLİ YA DA İLGİYİ BİLGİYİ SEÇEBİLME

Bir metindeki ana konu ile ilgili ya da ana konuyu belirleyen önemli bilgiyi ayırt ederken metnin çatısını kuran önermeler seçilir.

Seçilmiş önemli bilgiler;

- Metni anlamak
- Özet çıkarmak
- Başka bir çalışmada yararlanmak
- Metinle ilgili soruları yanıtlamak amacıyla kullanılır